

S.

Physis

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 6/3, 518-519

1961

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PHYSIS

Czwarty numer „Physis“ z 1960 roku zawiera dziewiątą część *Pokłosia Galileusza*“ Stillmana Drake'a pt. *Nieznaną rękopiśmienną kopią „Użytku kompasu Galileusza* (poprzednie części ukazywały się kolejno w „Isis”, „Osiris”, „Physis”, ósma w „Isis” V.51.1960). Autor opisuje rękopis znajdujący się w zbiorze H. J. Bauera w Kalifornijskim Instytucie Technologicznym w Pasadenie różniący się od wcześniejszych wersji wzmiankowanych przez Favaro. Podaje poprzednio nieopublikowane urywki i pewne zasadnicze warianty, z podaniem miejsc, w których winny występować w tekście narodowego wydania dzieł Galileusza. Omawia również stosunek tej wersji do poprzednio znanych i jej bardziej interesujące miejsca.

Henri Michel w artykule pt. *Zegar Mądrości i historia zegarów* zwraca uwagę na wartość źródeł ikonograficznych dla historii instrumentów, pozwalających nie raz na oznaczenie czasu ich pochodzenia, a często także i sposobu użytkowania; tak np. plafony pewnych sal Uffizi we Florencji zawierają podobizny większości instrumentów matematycznych XVII w. Przy instrumentach rzadszych, znanych tylko z opisu, przedstawienie ikonograficzne jest tym więcej wartościowe. Właściwą treścią artykułu jest opis pięknej miniatury francuskiej z roku około 1450, której reprodukcja jest zamieszczona w tekście. Pochodzi ona z rękopisu znajdującego się obecnie w Królewskiej Bibliotece Belgijskiej; jest to tłumaczenie francuskie traktatu *O regułach moralności* Henryka Suso z roku 1339. Miniatura ta, będąca parafrazą tytułu przedstawia mądrość dyktującą tekst autorowi, przy czym występujące osoby są otoczone zegarami i innymi instrumentami, służącymi dla pomiarów czasu. Ponieważ miniatura ta była rysowana przed 1450 r., pozwala to na ustalenie już w tej epoce istnienia pewnych typów instrumentów, których czas powstania był niepewny, lub podlegający dyskusji. Widzimy tu *astrolabium*, prawie identyczne z egzemplarzem pochodzenia włoskiego, opisanym przez Gunthera, a znajdującym się w Muzeum Historii Nauki w Oxfordzie. *Astrolabium* jest zawieszona na skrzyni zegara, którego mechanizm nie jest uwidoczniiony, a wskazówka tarczy ma formę ręki ludzkiej. Po prawej stronie miniatury znajduje się instrument uruchamiający pięciodzwoonowe kuranty. Prawdopodobnie nie narysowano go z natury, lecz zaczerpnięto z jakiegoś starszego dokumentu. Poza tym na miniaturze przedstawiono jeszcze 5 instrumentów. 1. kwadrant Profatiusa (żydowskiego astronoma z Montpellier z końca XIII w.), 2. zegar słoneczny tzw. pasterski, znany z wielu zbiorów, 3. zegar słoneczny horyzontalny, będący najwcześniejszym przedstawieniem tego typu, gdyż znany egzemplarz (z muzeum z Innsbrucku) jest datowany 1451; omawiana miniatura jest natomiast znacznie wcześniejsza, 4. zegar słoneczny ekwinoksjalny z busołą, podobny do XVIII-wiecznych augsburskich, tak że na pierwszy rzut oka mógłby być datowany jako późniejszy o trzy wieki. Autor zaznacza, że zegary tego typu przed 1450 r. są znane jedynie z opisów, nie z rysunków. Najstarszy istniejący egzemplarz w Planetarium w Chicago pochodzi z 1479 r. Piątym instrumentem jest mechanizm zegara stołowego sprężynowego, bez skrzynki i wskazówki, rysowany z pewnością z natury, z czego wynika, że wynalazek ten jest rzeczywiście wcześniejszy niż często sądzono i ze sprężyna sławnego zegara Filipa Le Bon, skonstruowanego między 1429—1435 (w Muzeum w Norymburdze) nie jest anachronizmem.

Bruno Zenobio w swoim artykule pt. *Obraz włókienkowo-siateczkowy w anatomii mikroskopowej od XVII do XIX w.* zajmuje się obserwacjami Willisa, Monro, Fontany i innych mikroskopistów (od II połowy XVII w., do pocz. XIX w.) dotyczącymi budowy włókienkowo-siateczkowej w organach zwierzęcych, a także

w roślinach i minerałach. Była ona różnie wyjaśniana, zależnie od teorii, jaką uczeni posiadali na temat budowy materii. Mikroskopowe obserwacje autora dowodzą, że takie siateczkowe obrazy nie stanowią struktur rzeczywiście istniejących, lecz pojawiają się we wszelkich organach zależnie od określonych warunków mikroskopowej obserwacji, to znaczy od warunków dzisiaj dla nas wyjątkowych, lecz bardzo częstych przy użyciu ówczesnych mikroskopów i w warunkach oświetleniowych owej epoki. To „optyczne oszustwo” (Monro) nie było cechą sporadyczną, lecz stałą, tak że wywarło poważne konsekwencje w rozwoju mikroskopowej anatomii z nieuniknionymi oddźwiękami w myśli lekarskiej aż do I połowy XX wieku. Ogólnie biorąc, problem poruszony przez autora dotyczy wartości obserwacji mikroskopowej w ubiegłych stuleciach i znaczenia sporów z tym związanych.

Notatki archiwalne w tymże numerze zawierają listy dotyczące Roberta Boyle'a opublikowane przez A. M. Crino, przyczynki do korespondencji Bonawentury Cavalieriego (1598—1647), matematyka, autora klasycznego dzieła *Geometria indivisibilis continuorum quadam nova ratione promota* (1635) i bogato ilustrowany artykuł Gino Arrighi o Benedetto Saminiam i rękopisie w Bibliotece w Luce noszącym tytuł *Libro di disegni di orologi ed altre figure*, zawierającym rysunki tego architekta, biegłego również w naukach matematycznych, a zmarłego około roku 1582.

W numerze zamieszczony jest również nekrolog historyka nauki Luigi Tenca (1877—1960) i spis jego najważniejszych prac, pióra A. Procissi oraz — w wiadomościach bieżących — sprawozdanie z seminarium historii i filozofii nauki oraz matematyki w uniwersytecie waszyngtońskim, które odbyło się w sierpniu 1960 r. i V kolokwium międzynarodowego historii marynarki i ekonomii morskiej w Lizbonie we wrześniu ubiegłego roku.

S.

SCIENTIARUM HISTORIA

Czasopismo to wychodzi w Antwerpii od dwóch lat, w języku flamandzkim, Większość artykułów z numerów 1—4 z roku 1960 posiada krótkie francuskie streszczenia. Historyka nauki zainteresuje przede wszystkim zawarta w każdym numerze bibliografia bieżąca wydawnictw z historii nauki, dotyczących Belgii i Holandii, tak samoistnych, jak i niesamoistnych. Bibliografowana jest bowiem bardzo duża ilość czasopism europejskich i pozaeuropejskich, nie tylko dotyczących ściśle historii nauki. Znajdujemy tu np. pozycje z *Normalisatie* (Verle D. Normen in de 16 e eeuw. 1960 N. 2), *Ur-Schweiz*, *Hydrobiologia*, *Documentation commerciale et comptable*, *Cahiers d'Histoire Mondial*, *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz*, *Ciba Symposium*, *The Mathematics Teacher* itp. Przykłady te wskazują, że bibliografia jest dokładna i możliwie kompletna.

Przechodząc do treści artykułów zawartych w roczniku 1960 r., numer pierwszy zawiera artykuły P. Boeynaemsa, *O japońskim tłumaczeniu z roku 1822 anatomii chirurgicznej Palfina, wydanej w Lejdzie w 1718 r.*, dalej L. Elauta (jednego z redaktorów czasopisma) *O wykładzie J. Sylviusa na uniwersytecie w Louvain w 1557 r.*; o etiologii, objawach klinicznych i klęsce społecznej syfilisu oraz kilka krótkich doniesień i recenzji.

Numer drugi zawiera artykuły E. Spillemaeckersa, *O zarządzaniu magistratu brukselskiego z 1424 r.*, regulującym funkcje i obowiązki lekarzy, chirurgów i położnych. Jest to najstarsze znane rozporządzenie, dotyczące służby zdrowia w Niderlandach; tekst tego rozporządzenia załączony jest do artykułu, a oryginał znajduje się w archiwum miejskim w Brukseli. L. Elaut zajmuje się traktatem wierszo-